

եմ թէ ջուրը ջերմութեանն ո՞ր աստիճանին է եւի գալիս: Այս բանը դոքա չգիտեն, իսկ հաւատացնում են, թէ լաւ խոհարարութիւն գիտեն: — Սեղծ տիկիներ «գիտութիւնների» ուսմամբ կորցրել էր «մասաւոր աշքը» և չէր կարողանում փորձով տեսնել խոհարարութեան արհեստը: Թղթերի գիտութիւնը դժուարացրել էր աւելի իրական և կարեւոր ծանօթութիւնների ստացումը. հիմա եթէ տիկիներ ինքն իրան մէնտէ թողնուի կարող ենք երեւակայել թէ իւր փիլիսոփայութիւնից, կաթսանից և ջերմաչափից ինչպիսի յիշատիւթիւններ յառաջ կուգան կերակուրների համի և սննդարարութեան մէջ:

Այսպիսի գէպերի համար Սպէնսերն ասում է. մենք շատ ճշմարտութիւններ գիտենք, որ գիտութիւնից առաջ ենք սովորում: զոր օր. աննեցուկ մարմինը վայր կընկնի, վառած ճրագը կը հանգչի՝ եթէ ջրի մէջ խոթենք: սառոյցը կը հալի՝ եթէ կրակի մէջ ձգենք, բորբոքած խարոյկից ծուխ կը բարձրանայ: կրակից ջուրը եւի կու գայ՝ ասոնք բոլորը այնպիսի գուշակութիւններ են, որ ազախնն էլ իւր պարզ խելքով ճշդիւ կը գուշակէ, ինչպէս և ուսումնականը: Բայց թէ լուսինը երբ կը խուարի — այս գուշակութիւնը աղախնի խելքի բան չէ: — Summa summarum — մենք մեր ստացած ուսմամբ ազախնի չափ խելքը կորցնում ենք: Բայց վաղում ենք լուսնի յետեւից: Միթէ նախապաշարում չէ՞ այս յամառութիւնը:

Ս. Մ.

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ.

Փոքր Ասիայի լեռնակներ. — Միւնիստնի մարդագիտական ընկերութեան մէջ դր. Յիմմերերը այդ նիւթի մասին հետեւեալ տեղեկութիւններն է հաղորդել. Ս. Գրոց ազգահամարի (Տնտեսգ. Ժ.) Բանանի որդոց մէջ Հետիտներ (Բետացիք) անուանածները՝ կարեւոր նշանակութիւն ունին Փոքր Ասիայի հնագոյն պատմութեան համար: Մինչև 1500 Ն. Ք. Ծ. Բ. նոքա հաստատուած էին Կապպադոկիայում և վերին Որոնտէսի հովտից գէպ հարաւ

չէին տարածուել, Եգիպտացւոց և Հետիտների գրծագրած պատկերներում միշտ գտնում ենք սեմականներից խիստ որոշուող մի ազգ — անմորուս և յատուկ ձևի մագերով, այն է՝ դոցա մագերն սեմականներից աւելի երկայն են և գլխի վերայ հաւաքած են, ոչ թէ գնտացած, այլ երկայն ճառագայթներով իջած մինչև ուսերը: Զինուած են կովկասեան ազգերի պէս, նոցա քիթը ձգուած է թեթեւակի աղեղնաձև, ճակատը՝ յետ քաշուած: այտերի ոսկրները՝ խոշոր, կրկնակզկը՝ կարճ և բոլորակ. մագի գոյնը՝ խիստ բաց, Լուշանը գտնում է Զէնջիլիլի և Փոքր Ասիայի բոլոր ցեղերի քանդակագործութիւնների մէջ՝ նախնական ժողովրդեան մի տիպ աւելի թխադոյն դէմքերով, քան ինչպէս որ եգիպտական գունաւոր պատկերներումն են նկարուած, և աւելի բնական մագերով, միով բանիւ՝ հայկական ցեղական յատկութիւններով կամ՝ ինչպէս որ Լուշանը անուանում է՝ նախակապադոկեան կամ արմէնօրդ կերպարանքը, Այս նախնական տիպը նոյնութեամբ ճանաչվում է (Հումմէլի նկարագրած) սուսերեան — ալարոգեան տիպի մէջ, որ 4000—3000 տարի Ն. Ք. Բ. ժամանակներից մնացած բարեխոնեան պեղումներում յայտնուեցաւ: 1120 թուականին Ն. Ք. Բ. այլ ևս գոյութիւն չուներ հետիտեան մեծ պետութիւնը, Զէնջիլիլի հոյակապ քանդակագործութեանց մէջ արդէն Լ. դարում սկսվում են երեւալ հին սեմական արձանագործութիւնները: Բարեխոնի, Ասորեստանի, Մարաց և Պարսկաստանի ազգեցութեան սահմանագիծը Փոքր Ասիայում պէտք է համարուի Հալիս գետը, Իսկ գետից այն կողմը Փոքր Ասիայի թերակղզին հաղիւ թէ իւր աւելի քան հազարամեայ գոյութեան միջոցին երբ և իցէ վարչական միութիւն կազմած լինի, այլ միշտ մի մեծ՝ այն ևս ծովապետական՝ իշխանութեան մի մաս է եղել, Յայտնի է, որ 600 թուականներում Վիմրներ և Սկիւթացիք արշաւել են այգտեղ, Սալայն մարդագիտական տեսակէտից Փոքր Ասիայի ամենանշանաւոր ազգն է Հայոց ազգը (որին ասորեստանցիք կոչում են — ուրարտու, ս. Գիրքը՝ արարատ, իրանք անձամբ՝ խալդինի), նոցա պատմութիւնը մեզ ծանօթ է Ասորեստանի և բնիկ բեւեռագրութիւններից, Հայաստանի հնագոյն բնակիչները Հետիտներից խիստ տարբեր են իրանց լեզուով, որ պատկանում է ուրալ — ալտայեան լեզուների ընտանիքին, Վիմրների և սկիւթացիների արշաւանքի հետ ի միասին: Ե. դարում Հայաստանի մէջ սրբաբուեցաւ մի նոր հնդկ-դերմանական ազգութիւն, որ ոմանք գաղթած են համարում Թրակիայից և Փոնտիկիայից, իսկ ոմանք՝ Վիլիկիայից: Բուրդերը իրանական ծագում ունին (Պարսիկների, Աւղանների, Բելուքների հետ մի ընտանիք կազմելով), Մարդագիտական տեսակէտից նայելով, նոցա ցեղը այլևայլութիւններ է ներկայացնում, որ իրանց բաղ-

մակնութիւնից հասկանալի է դառնում: Անընդունելիքից հալածուելով, դոքա յետ քաշուեցան դէպի Տաւրոս և Նիլիկիա: Արիական խումբ են կազմում նաև Կապադովկացիք և Փաւրգիացիք: Օսմանները անխառն նոյնական տիպ չեն կազմում: Նոցա մէջ մինչև իսկ արարի և նեգրի տիպ է պատահում:

* *

Աւղանների ծագումը. — Աւղանները աւանդութիւն ունին, թէ իրանք իսրայէլի կորած ցեղերի յաջորդներ են: Calcutta Review թերթը մի քանի նկատողութիւններ է անում, որով այդ դարմանալի աւանդութիւնը կարծես թէ հաստատութիւն է ստանում: Աւղանների սովորական անուններ են՝ Իւսուֆ (Յովսէփ), Եաղուր (Յակոր) և Իսհակ (Իսահակ): Արգի Աւղանները մինչև այսօր իրանց անուանում են «Իսրայէլի որդիք»: Հրէից պատմութիւնն էլ Աւղանների աւանդութեան չի հակասում: Այն տեղ ասուած է, թէ կորած տասը ցեղերը դաղթել են Մարաց աշխարհը և Միջագետք և տարիուկէս թափառելուց յետոյ՝ հասել են մի աշխարհ, որ Ասարոս էր կոչւում: Եթէ Ասարոսը իրօք Աւղանտան է նշանակում, ապա մի քանի հանգամանքներ ինքնին բացատրւում են: Զրոյցի մէջ ասւում է, թէ մահմեդականութիւնը տարածուելուց շատ առաջ՝ հրէաները հին ժամանակներում բնակուած են եղել Թաթար-ի-Սուլէյման (Սողոմոնի գահ) լեռան վերայ: Աւղաններից մեծ մասը շատ հին պապենական անուն են կրում «Իւսուֆգայիս», որ նշանակում է Յովսէփի ծնունդ, այսինքն Եփրեմ և Մանասէ ցեղերի զաւակներ: Բացի սորանից աւղանական հնաւանդ բարքերն ևս իսրայէլական ծագումն են ցուցանում: Զոր օր այն պատուէրը, թէ պէտք է վախճանած եղբոր այրին կին առնուլ, կամ ամբարշտութեանց համար մահու պատիժը պիտի լինի քարկոծութիւն: Աւղանիստանի արձանագրութիւններից շատերը անհասկանալի են մնում: մինչև որ երբայերէնի հետ չհամեմատուին:

* *

Եգիպտոսի մի գիւնի մասին. — Յայտնի է, որ Կահիրէի հրէից հին ժողովրդանոցի փոշու տակ մնացած ձեռագիրների մէջ՝ գտնուել է կրկնագիր մագաղաթ (պալիմպսեստ), որի ջնջուածքը կամ տակի գիրը պարունակում է Ակիւղաս Պոնտացու Հին Ատակարանի յունարէն թարգմանութեան երկու կտորը: Այժմ իմանում ենք, որ այդ մագաղաթի ջնջուածք այն թարգմանութեան առաջին երկարագոյն փորձն է եղել, որով յունարէն խօսող հրէաները եօթանասնից թարգմանութեան դէմ մրցել էին ուզում: Գտած կտորներից երեւում է, որ այդ թարգմանութիւնը այնչափ ստրկական բառացի է

եղել, որ տեղ տեղ իսպառ անհասկանալի է դառնում: Ընագրի և ոչ մի վանկ անուշադիր չի մնացել, ամէն մի շնչին յօդ իւր յատուկ նշանակութեամբ ի կշիռ է առնուած և փոխադրուած: Այս թարգմանութեան մի ուրիշ առանձնութիւնն այն է, որ քառագիրները* (Աստուծոյ «Իսհակ» անունը) յատուկ կերպով է գործածուած: Այդ անունը Ակիւղասը ոչ բառացի է թարգմանել և ոչ բացառապէս դարձուածքով է իմացրել, այլ պարզաբար օրինակել և արտագրել է, այն ևս հին երրոյսական տառերով, ինչ ձևով որ հրէական հին գրամաների վերայ և Սելուլամի արձանագրութեան մէջ պատահում են: Այս հին գրութիւնը, որ մինչ այսօր միայն վէմի կամ մետաղի մէջ դրոշմածներով էր յայտնի, այժմ առաջին անգամ ձեռագիր յիշատակարանի մէջ ենք գտնում:

* *

Պաւլոսի կորած համարում րոյները. — Հայդէլբերգի համալսարանը անցեալ տարի մի քանի պապիրուսի թերթեր է ձեռք բերել, Թէպէտ բաւական վնասուած, բայց այդ է. դարում գրուած թերթերը յանկարծակի լոյս սփռեցին հին քրիստոնէական գրուածքներից մէկին պատող խաւարի մէջ: Այսինքն պապիրուսը բովանդակում է զպտերէն լեզուով, բացի յայտնի Թեկլայի թղթերից, նաև Պաւլոսի հին՝ կորած համարում՝ թղթերը, որոնց մասին մինչ այսօր միայն այնքան գիտենք, թէ անոնք հին քրիստոնէական գրուածքների մէջ խիստ կարևոր նշանակութիւն են ունեցել: Առ այժմ հետազոտութիւնները ցոյց են տալիս, որ ոչ միայն Թեկլայի թղթերը, այլ և առաջին անգամ 1644թ. հայոց մի ձեռագրում գտա Պաւլոսի և Կորնթացոց պարականոն թղթակցութիւնը՝ պարզապէս Պաւլոսի այդ թղթոց շարքի մի մասն են կազմած եղել, Պաւլոսի թղթերը շատ աւելի հին պէտք է համարել, քան թէ ծագած Յովհաննու աւետարանի ժամանակից, ինչպէս որ ենթադրում է Յահնը, որ նոյն թղթերի առաջնակարգ նշանակութիւնը հռչակեց և անոնք համարեց պատուական յիշատակարան կանոնական գրուածոց պատմութեան համար: Բացի սորանից այժմ ապացուցուել է, որ Փոքր Ասիայի երէցներից մէկը՝ Նոր Ատակարանին իսկզբանէ կցած մի գրութիւն կեղծել է, և թէ այս կեղծութեան յայտնութիւնը կամ այն ժամանակներում չէ ընդհանրացել և կամ երկար ժամանակ կարևորութիւն չի ստացել:

* Տես աւագրամասնի կ կոլում լորեգրեան յարս աստով գրած անուն Աստուծոյ, որովհետեւ այդ անունը շատ լեզուների մէջ յարս գրով կ ձևանում (եր. իւ հ վ կ, յուն. Թ հ ուս, լատ. Դ հ ուս, ֆր. Դի ե ու, սլ. Դի ուս, գերմ. Դոսս, — և այլն): Որեւէ, Հայր Որդի, Հոգի):

Ալէքսանդրեան եկեղեցին զստերէնի թարգմանել տուեց յունաց բնագրից Պաւղոսի թղթերի իսկականնր, որոնք ուրիշ ոչ մի տեղ այնչափ ամբողջութեամբ չեն պահպանուել, Ուսումնական աշխարհը մեծ ակնկալութեամբ պիտի սպասէ այս անգին գիւտի շարունակ արգիւնքներին և մանաւանդ լեզուական տեսակետից ևս խիստ շահագրգիռ՝ բնագրի հրատարակութեան:

* *

Դեղամայ լճի մկներ.— Զկնարուծութեան և ձկնորսութեան ընկերութեան կովկասեան բաժնի նախագահ զր. Բադդէն՝ ինտիլոգ Վոլքայսկու հետ ի միասին՝ ձեռնարկել և կովկասեան ձկների մասին պատկերազարդ ուսումնասիրութիւն, որի երկրորդ հատորը նորերիս լոյս է տեսել և բովանդակում է Վոլկասի կարմրամիս ձկների ազգը (Salmonidae—լոսգիներ, օրագու): Այդ երկը հրատարակվում է Թագաժառանգ Մեծ իշխան Գեորգի Ալէքսանդրովիչի ծախիւք, Հանգուցեալ պրոֆ. Կէսլերը Կասպից ծովի օրագույր և Գեօքչի կարմրախայտերի գըլխաւոր երկու ձկները՝ իշխանաձուկն ու գեղարբունին՝ ջոկ ջոկ տեսակներ համարեց: Արդ Վոլքայսկին՝ աստիճանական ձկները բազմիցս չափելով և համեմատելով՝ ապացուցանում է, թէ կասպեան օրագուկն ու Վոլկասի գետերի ու լճերի կարմրախայտերը ոչ այլ ինչ են, բայց եթէ մի (Salmo trutta) հիմնական տիպարի փոփոխուած ձկնր: Այդ բոլոր ձկների ներկայացուցիչների մէջ, պնդում է նա, չի երևում իրարից որոշուած կազմութիւն, նոքա չունին շէնքով իրարից տարբեր գործարաններ. իսկ եթէ գիտնականները նոցա մէջ նկատած գունաւորութեանը և բծերի նկարին մեծ կարեւորութիւն են տալիս, առնք խիստ երկրորդական, անստոյգ և փոփոխական նշաններ են, որոնք շատ անգամ կախում ունին տարուայ եղանակից և կենդանու սեռից, Ուրեմն պէտք է որոշել Salmo ազգի ոչ թէ զանազան տեսակները, այլ միայն նոյն և մի ընդհանուր ձեւի շատ կամ քիչ կայուն պէսպիսութիւնները.— Հետեւեալ հատոր կը բովանդակէ կովկասեան ծածանները (Cyprinidae):

Ս. Ս.

— 324 —

Թագաւոր կայսրն, այս տարուայ մարտի 26-ին, հաստատել է մինիստրների կոմիտեի օրագիրը, որ հիմնուած է ամենահպաստակ՝ 1) կովկասի քաղաքացիական մասի կառավարչապետի 1897 թուի զեկուցադրի և

2) Բագուի, Բուլթայիսի, Թիֆլիսի և Նրեանի նահանգների ու Կարսի շրջանի դրութեան մասին 1897 թ. հաշիւների վրայ և որով կարգադրուած է՝

I Թոյլ տալ կովկասի սահմաններից Թուրքիա վերադառնալ, առանց պահպանելու մաքսային ձեւականութիւնները, այլ միայն տեղական ոստիկանութեան զխաւորների վկայագրերով՝ թուրքահայտակ հայ գաղթականներից նրանց, որոնք ցանկութիւն կը յայտնեն օգտուիլ յիշեալ Թոյլտուութիւնից:

II Տալ իրաւունք կովկասի քաղաքացիական մասի կառավարչապետին՝ 1) սոյն Բարձրագոյն հաւանութեան օրից մի տարուայ ընթացքում հեռացնել իրեն յանձնուած երկրի սահմաններից բոլոր թրքահայտակ հայ գաղթականներին, որոնք ցանկութիւն չեն յայտնի օգտուիլ մինիստրների կոմիտեի ներկայ որոշման I կէտով սահմանած թոյլտուութիւնից՝ տալով կարօտեալներին ըստ իւր հայեցողութեան՝ ճանապարհածախս նրանց համար հաւաքած նուէրներից և 2) յայտարարել այս մասին անյապաղ ընդհանրութեան գիտութեան համար:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ.

Դաւրէժում կազմուած է Հասարանական Ընկերութիւն, որ Դաւրիժաբնակ հայոց մշտաւորական և բարոյական զարգացման նպաստելու նպատակաւ երկու շաբաթ մի անգամ տալիս է հասարակական յճի դասախօսութիւններ:

Ընկերութեան վարչութիւնը ներկայ գրութեամբ զիմում է յառաջադիմասէր հայ հեղինակներին, թարգմանիչներին և հրատարակիչներին, և խնդրում որ հաճին քաջալերել և օժանդակել այս բարենպատակ ձեռնարկին, նուիրելով իրանց հրատարակութիւններից մի մի օրինակ, մանաւանդ Գիտական, Առողջապահական, Մանկավարժական և Պատմական երկեր:

Ծնորհակալութեամբ ընդունվում է նաև ազնիւ հայ հասարակութիւնից նուիրված ու է գիրք կամ փող:

Հաճեցէք մեր այս գրութեան մի անկիւն
շնորհել Ձեր պատուական թերթում և ըն-
դունել մեր շնորհակալին:

Նախագահ Ա. Բ. ՓԼՇԼՏԵԱՆ
Գոկտոր Կ. Յ. ՓԼՇԼՏԵԱՆ

Դասընթաց. Ընկերութեան միակապակցով Հասցէն է.
Salle de Conférence Armenienne
Tauris- (Perse)

Ստացել ենք՝ Նոր Նախիջևանի և շրջակայ
վեց գիւղորէից երկու տարիէ ի վեր գոյութիւն
ունեցող «Հոգեարականաց Հայոց Խնամարկութեան»
Հաշիւը՝ անցեալ 1897 թ. ի համար, որից երևում
է, Խնամարկութիւնն ունեցել է մայր գումար իւր
տոկոսեօք՝ 1655 ր. 44 կ., մուտք 993 ր. 75 կ.,
և՛ 453 ր. 41 կ. այսպիսով ներկայ թ. ի սկզբում
գոյացած գումարն է 2195 ր. 78 կ.: Անցեալ տարի
Խնամարկութիւնը նպաստ է բաշխել. կոյր նիկո-
ղայոս քահ. Բոսնակեանին տարեկան թոշակ 300 ր.
հիւանդ Մովսէս քահ. Զարիֆեանին երեք ամսուայ
համար. 45 ր. նիկողայոս զպ. Սարապետեանի
թաղման միանուագ 50 ր. նորա այրուն 15 ր. գի-
ւանական ծախք 43 ր. 41 կ.:—Ըստ ամենայնի
համակրելի և քաջակերութեան արժանի մի ձեռ-
նարկութիւն, որից ցանկալի էր օրինակ առնելին
նաև ուրիշ տեղերի հոգեարականներ:

Մեզ ուղարկած Նոր—Նախիջևանի Բարեգոր-
ծական Ընկերութեան 1897 թ. ի հաշուից երևում
է, որ Ընկ.—ը տարուայ սկզբին զբամազուխ է ու-
նեցել 65,214 ր. 69 կ. մուտք՝ 5024 ր. 96 կ. և
ծախք՝ 4914 ր. 41 կ., որով ներկայ թուականի
սկզբին զբամազուխը եղել է 65,325 ր. 24 կ.:
Ընկերութեան ծախքը մեծ մասամբ դպրոցներում
սաներ պահելու համար է, որոնց ուսման վարձ
վճարուած է անցեալ տարի 809 ր. 33 կ. հանդեր-
ձեղինաց և ուսումն. պիտոյից գին՝ 2840 ր. 71 կ.
ներկայ տարուայ համար ի նկատի առնուած ար-
տաքոյ կարգի ձեռնարկութիւնն է՝ Թեմական Դը-
պրանոցի շինութեան վերայ երրորդ յարկ աւելա-
ցնելու խնդիրը մշակել և գործադրել:

ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ.

I.

Ն. ՄԱՌ. ԲԵՆՈՒԹԻՒՆ „Դ. ՏԷՐ ՄԿՐՏԶԵԱՆԻ
(ՄԻԱԲԱՆ) ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԱՍԻ ԱԼԻԲԻԲԵՐԵՑ ՅԻՇԱՍԱԿ
ԴԱՍԱԿԵՔԱՑ ԳՈՐԻԱ ԵՒ ՇՄՈՆԻ ՎԿԱՅԻՑ, ՈՐ ՎԿԱՅԵ-
ՑԻՆ ՑՈՒՌԱՒ“ *

Տէր—Մկրտչեանի փոքրիկ և ընտիր աշ-
խատութիւնը արդէն ծանօթ է Արարատի
ընթերցողներին. անկասկած նոքա յիշում են,
որ հրատարակիչը իւր ընդարձակ յառաջա-
բանի մէջ եկել է այն եզրակացութեան, թէ
իւր հրատարակած վկայութիւնը «գրապէս
լուծում է» (էջ 5) Ազաթանգեղոսի պատ-
մութեան գրութեան ժամանակի և լեզուի
խնդիրը: Ասորերէն վկայարանութիւնը չորրորդ
դարու մի ճշմարտապատում գործ է, Ազա-
թանգեղոսը մի անվաւերագիր է, երկուսի մէջ
կան «տառացի նմանութիւններ», փոխ է ա-
ռել երկրորդը վարքի հայերէն թարգմանու-
թիւնից, որը կատարուել է «մօտաւորապէս
Ն դարի երկրորդ կամ առաւելն երրորդ
քառորդում» (էջ 30), իսկ Ազաթանգեղոսի
խմբագիրն է Կորիւնը. սա և Ազաթանգեղոս
«միևնայն անձնաւորութիւնն են» (էջ 17—18):

Պր. Մառը իւր քննութեան մէջ համաձայն
չէ վերոյիշեալ կարծիքների հետ և հարցնում է.
ինչի մէջն է Ազաթանգեղոսի պատմութեան և
վկայարանութեան նմանութիւնը, արդեօք
պատմութեան նիւթի, թէ առանձին հատու-
ծական պատմութիւնների և կամ ամբողջ զը-
րուածքի ծրագրի մէջ. ո՛չ, այլ համաձայնու-
թիւնը նկատուել է Գորիա և Շմոնի ու Լու-
սաւորչի չարչարանքների մէջ, հետեապէս այն-
պիսի կէտերում երբ չարչարուող սրբերը ընդ-
հանրապէս նոյն աղօթքներն են ասում, շատ
անգամ նման տանջանքներով տանջուած նը-
ման մահով նահատակուած: Եթէ ընդունուի
էլ, որ Ազաթանգեղոսը իսկապէս օգտուել է
վարքից—մանաւանդ Տէր Մկրտչեանի բաղդա-

* (Խրատմ 1896 էջ 385—392 և 425—440,
արտասպաճ Վաղարշապատ 1896 թ.) իսկ պոքեկսորի յօ-
դաւածը լոյս է հանել „Византийский Временник“ № 3
և 4, 1897 թ.: